

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 19 lutego 2026 r.

Poz. 1078

UCHWAŁA NR XV/121/2026 RADY GMINY PODEDWÓRZE

z dnia 13 lutego 2026 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Podedwórze na lata 2026-2029

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2025 r. poz.1153, z późn. zm.), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292, z późn. zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Podedwórze uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Podedwórze na lata 2026-2029 w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Podedwórze.

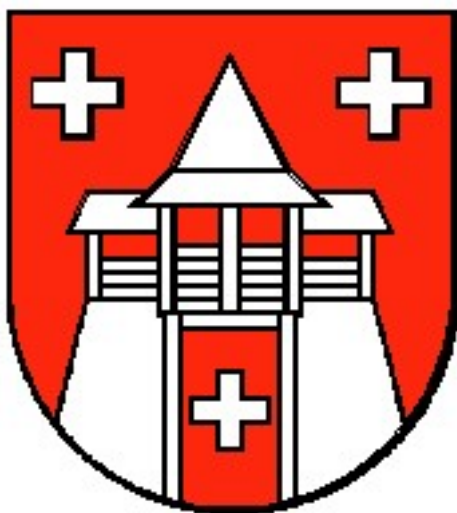
§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Jan Ciemniowski

Załącznik do Uchwały Nr XV/121/2026
Rady Gminy Podedwórze z dnia 13 lutego 2026 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY PODEDWÓRZE NA LATA 2026 – 2029

Podedwórze 2025

Spis treści

Wstęp

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.
 - 5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
 - 5.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2030.
 - 5.1.2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.
 - 5.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030.
 - 5.1.4. Krajowy Program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026.
 - 5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.
 - 5.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030.
 - 5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego.
 - 5.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego na lata 2023-2026.
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.
 - 6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.
 - 6.2. Wykaz obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
 - 6.3. Zabytki ruchome.
 - 6.4. Zabytki archeologiczne.
 - 6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych.
 - 6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych - uwarunkowania fizjograficzne.
 - 6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.
7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.
 - 7.1. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

- 7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.
- 7.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy:
 - obiekty wpisane do rejestru zabytków,
 - obiekty i obszary ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
9. Obszar największego zagrożenia dla zabytków w gminie.
10. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.
 - 11.1. Gminna Ewidencja Zabytków.
 - 11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.
 - 11.2.1. Perspektywy wykorzystania i udostępnienia dziedzictwa archeologicznego.
 - 11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.
 - 11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Wstęp

Podstawowym założeniem *Programu opieki nad zabytkami dla gminy Podedwórze na lata 2026-2029* jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu na poprawę zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. W ostatnich latach, dla realizacji tego założenia, coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, grup społecznych), zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne). Miejscowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, przenosi się na dzieje regionu. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina wiejska Podedwórze położona jest w północno-wschodniej części Powiatu Parczewskiego na terenie równinno-bagiennym wśród rozlewisk rzeki Zielawa oraz w sąsiedztwie Pojezierza Łęczyńsko – Włodawskiego, 108 km od Lublina, 26 km od Parczewa.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 10 720 ha. Wg danych GUS za 2024r. gminę zamieszkują 1551 osoby w sołectwach: Antopol, Bojary, Grabówka, Hołowno, Kaniuki, Mosty, Nowe Mosty, Niecielin, Opole, Piechy, Podedwórze, Rusiły i Zaliszcze.

W Średniowieczu prawdopodobnie był tu gród i osada Opole. Przez Opole przechodził lokalny szlak komunikacyjny wzdłuż rzeczki Zielawa, jako odnoga głównego traktu handlowego, zwanego bużańskim. Sprzyjało to rozwojowi grodu jak i sprawnemu funkcjonowaniu w XI-XIII wieku centrum osadniczego. Od XVI wieku do 1756r. wieś była własnością Kopciów, później Sierakowskich, w początkach XIX wieku Szlubowskich, a w 1874r. Zalewskich. Od około 1880r. - Zabiełłów. Od 1867r. do 1975r. gmina należała do powiatu włodawskiego, województwa lubelskiego. Od 1975r. do końca 1998r. do województwa białkopodlaskiego. Natomiast od 01.01.1999r. należy do powiatu parczewskiego, województwa lubelskiego.

Gmina Podedwórze sąsiaduje:

- od zachodu z gminą Jabłoń,
- od północy z gminą Wisznice i Sosnówka,

- od południa z gminą Dębowa Kłoda,
- od wschodu z gminą Wiryki.

W krajobrazie gminy dominują pola, łąki oraz lasy. Gmina Podedwórze jest regionem o tradycjach rolniczych. Największą atrakcją przyrodniczą gminy Podedwórze jest łąkowo-torfowiskowy rezerwat przyrody „Warzewo”, położony nieopodal wsi Rusiły. Obejmuje on obszar 41,91 ha. Potwierdzeniem walorów przyrodniczych gminy jest włączenie jej do sieci Natura 2000 jako obszarów specjalnej ochrony ptaków „Zbiornika Podedwórze” i „Uroczyska Mosty-Zahajki”.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem Programu opieki nad zabytkami gminy Podedwórze na lata 2026 -2029 jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024r. poz. 1292 z późn. zm.). Cele te zostały określone następująco:

- a) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- b) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- c) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- d) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- e) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- f) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- g) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2025 r., poz. 1153 z późn. zm.).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt. 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1292 z późn. zm.),

W/w ustawa nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględnienia w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art.32 ust. 1, pkt 3 i ust.2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art.33 ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art.71 ust 1 i 2),
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust 1),
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art.87 ust 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust.1 Rzeczypospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art.86 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r., poz.1292 z późn. zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres oraz formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Ochrona zabytków (art.4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- a) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- b) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- c) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- d) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- a) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- b) zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- c) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- d) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- e) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki ruchome, nieruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

2) zabytki ruchome będące w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art.7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2025 r., poz.1153 z późn. zm.)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r., poz.647 z późn. zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1130 z późn. zm.)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024, poz. 1478 z późn. zm.)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 z późn. zm.)

Ustawa określa (w art. 13), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa (za wyjątkiem nieruchomości będących we władaniu Agencji Nieruchomości

Rolnych). Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2025 r., poz. 418 z późn. zm.)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytych stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 1b oraz 2a.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2006-2020

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”.

Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030: Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony przyjęta przez Radę Ministrów dnia 17 września 2019 r., M.P. 2019 poz. 1060.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (zwana dalej KSRR) rozwija postanowienia *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, określone w filarze rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Politykę regionalną należy rozumieć jako skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych regionów.

Potencjały województw i bariery rozwojowe poszczególnych obszarów Polski są zróżnicowane i nierównomiernie rozłożone co daje pole do aktywności instytucji publicznych w tworzeniu warunków do zapewnienia spójności społecznej, gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej oraz efektywnego wykorzystania zasobów rozwojowych

wszystkich regionów. Polityka regionalna w perspektywie do 2030 r. kładzie nacisk na zrównoważony rozwój całego kraju, czyli zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych terytoriów. KSRR dostrzega również problem zmian klimatu i uwzględnia wagę zasobów przyrodniczych jako potencjalnego czynnika rozwoju regionu, bazującego na usługach ekosystemowych i realizowanego w sposób zrównoważony, uwzględniający potrzeby przyszłych pokoleń.

KSRR proponuje rozwiązania służące operacjonalizacji celów polityki regionalnej, a wraz z usprawnieniem mechanizmów i narzędzi koordynacji interwencji publicznej, szczególną wagę w systemie realizacji poświęca projektom strategicznym.

5.1.3. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 27.10.2020 r.)

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cele szczegółowe to: zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne, wzmocnienie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich oraz zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 wpisuje się w szerszy kontekst rozwoju społeczno-gospodarczego kraju i ma na celu wzmocnienie potencjału Polski poprzez rozwój kapitału społecznego, kulturowego i kreatywnego.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został Uchwałą Rady Ministrów Nr 242 z dnia 08.12.2023 r.

W Krajowym programie 2023-2026 dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

- 1) organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- 2) stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- 3) komunikacji, partycypacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Celem głównym „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026” jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe dotyczące:

- 1) weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości,
- 2) wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,

3) roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Do realizacji wszystkich celów i zadań wymienionych w Krajowym programie 2023-2026 opracowano szczegółowy harmonogram wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka. Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są kierunki działań wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Są to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju,
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
- realizacja międzynarodowych zobowiązań,
- cyfryzacja procesów administracyjnych,
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków,
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych,
- edukacja - podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa lubelskiego

Przyjęta przez Sejmik Województwa Lubelskiego Uchwała Nr XXIV/406/2021 z dnia 29 marca 2021 r. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku określa główne cele rozwoju województwa i działania samorządu wojewódzkiego, wśród których uwzględniono zachowanie wartości środowiska kulturowego. Dokument ten określa cele i kierunki rozwoju województwa na lata do 2030 roku, a jego przyjęcie jest kluczowe dla planowania strategicznego regionu.

Określono cztery cele strategiczne:

1. Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych.
2. Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych.
3. Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu.
4. Wzmacnianie kapitału społecznego.

Do każdego z nich wyznaczono cele operacyjne, wspólnie tworząc w ten sposób spójny i wzajemnie uzupełniający się system, w którym efekty jednych celów generują i wzmacniają efekty innych, stanowiących punkt odniesienia dla wszystkich działań rozwojowych na terenie

Lubelszczyzny, w tym także dla kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz dla opracowania dokumentów o charakterze sektorowym.

Cel operacyjny „Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu

i usług wolnego czasu” wskazuje na kierunek działań w zakresie ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych, a działania na rzecz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych stanowiących majątek województwa lubelskiego wpisane są w zakres samorządu województwa lubelskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego.

Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego przyjęta została przez Sejmik Województwa Lubelskiego Uchwałą Nr XI/162/2015 z dnia 30 października 2015 r.

Część III „Uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego” rozdz. 2 „Uwarunkowania wewnętrzne” pkt 2. 4 „Środowisko kulturowe” zawiera charakterystykę zasobów zabytkowych województwa lubelskiego. W województwie lubelskim na potencjał kulturowy składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo-ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne.

W granicach województwa znajduje się 1734 nieruchomości zabytkowych wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków. Wśród zabytków ruchomych dominują obiekty sakralne (w tym przede wszystkim: zabytkowe kościoły rzymskokatolickie, cerkwie prawosławne i unickie, bożnice), mieszkalne (w tym głównie: domy, kamienice, chałupy wiejskie, pałace i dwory miejskie, plebanie, wikariaty i organistówki), a także cmentarze (w tym: cmentarze komunalne, wojenne, wyznaniowe, kwatery cmentarne, pojedyncze groby i mogiły). Jednym z najstarszych obiektów sakralno-obronnych jest romańska wieża w Stołpiu (gm. Chełm). Na dziedzictwo kulturowe składają się również zabytki archeologiczne, z których 173 umieszczono w wykazie zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

Część VI „Polityka przestrzenna zagospodarowania województwa” rozdz. 3 „Kierunki rozwoju przestrzennego” pkt. 3.2.3 „Środowisko kulturowe”.

Działania w zakresie środowiska kulturowego określają kierunki utrwalania tożsamości regionalnej, kreowania wizerunku województwa, a także służą lepszemu wykorzystaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym przede

wszystkim turystyki. Wykorzystywanie obiektów dziedzictwa kulturowego w działalności społeczno-kulturalnej sprzyja zachowaniu ich należytego stanu technicznego.

Obok zadań konserwatorskich, związanych z ochroną i opieką nad zabytkami szczególną uwagę zwraca się na identyfikowanie struktur przestrzennych wyróżniających walory województwa lubelskiego w zakresie wielokulturowości, indywidualności architektury, historycznych układów urbanistycznych, unikatowego krajobrazu wiejskiego, śladów wydarzeń historycznych. Przejawia się to organizacją przestrzenną krajobrazów kulturowych w postaci m. in. tematycznych pasm kulturowych i proponowanych parków kulturowych. Podstawowym działaniem w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest ochrona wszystkich zabytków, których wartość określona jest poprzez wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, wskazanie do utworzenia parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Rolą Planu jest dbałość o zachowanie jego ciągłości poprzez ochronę krajobrazu zabytkowego i krajobrazów kulturowych tradycyjnych, oraz rewitalizację i wykorzystanie obiektów i przestrzeni w rozwoju rekreacji, turystyki i działalności kulturalnej. Istotnym z punktu widzenia zachowania oryginalności dziedzictwa jest uwzględnianie obiektów zabytkowych i ich otoczenia w postępującym procesie urbanizacji, który w dotychczasowej formie często zniekształca przestrzeń kulturową.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa lubelskiego.

Program opieki nad zabytkami województwa lubelskiego na lata 2023-2026 został przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego Uchwałą Nr LVI/813/2024 z dnia 20 marca 2024 r. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w swoich założeniach uwzględnia aktualny stan prawy i faktyczny. Po części stanowi kontynuację i rozwinięcie poprzednio obowiązujących programów, uzupełniony został o cele i działania podążające za zmieniającą się świadomością i oczekiwaniami społeczeństwa. Założeniem programu jest, między innymi, dążenie do rewaloryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego w obszarach wymagających interwencji. Należy zauważyć, że sukcesywnie następuje poprawa w zakresie stanu zachowania obiektów zabytkowych, jednakże niezbędnym jest, aby świadomość wartości spuścizny historycznej oraz potrzeby opieki nad jej śladami była permanentnie kreowana i ukierunkowywana – zwłaszcza wśród jednostek samorządu terytorialnego, instytucji działających w tym obszarze, a także ogółu społeczeństwa. Założeniem programu są także starania służące promowaniu i udostępnianiu funkcjonujących już obiektów dla celów edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

6.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków.

Gmina Podedwórze posiada 3 obiekty wpisane do rejestru zabytków:

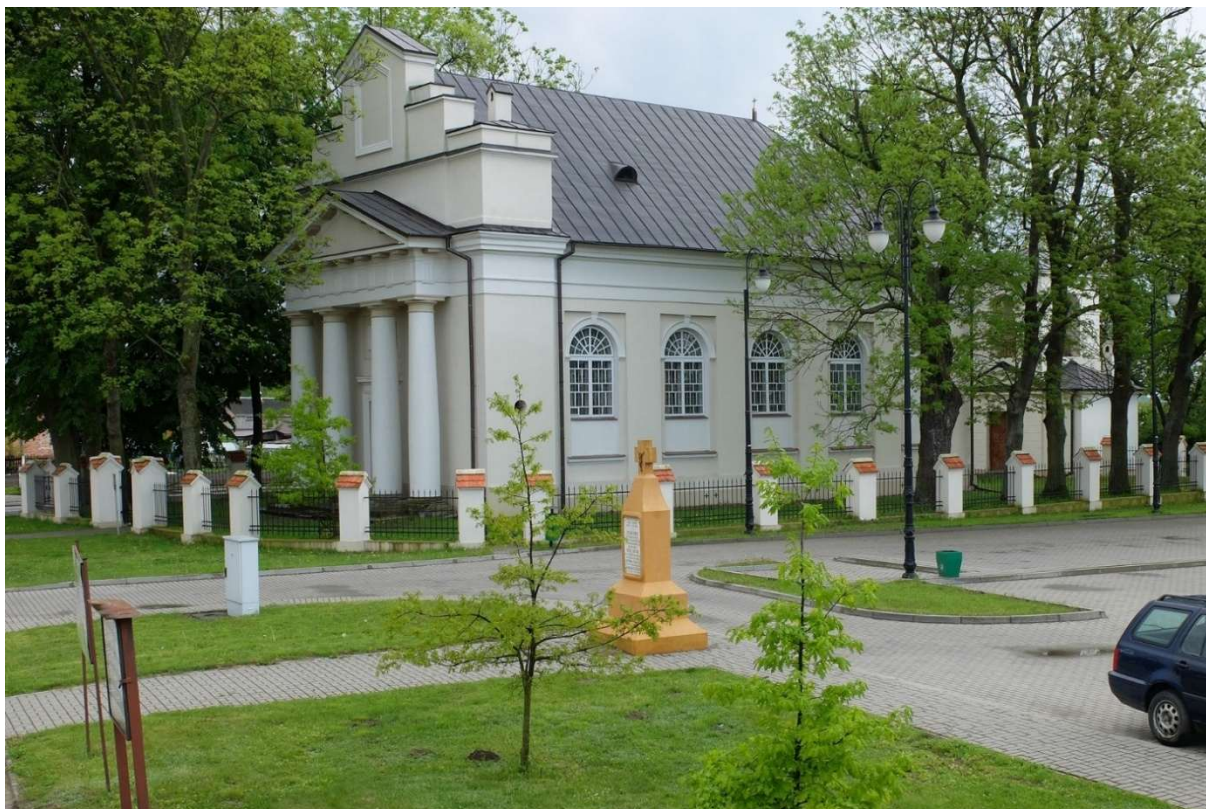
1. ZESPÓŁ KOŚCIELNY: Kościół pw. Zwiastowania NMP (wraz z ruchomościami), nagrobek Szlubowskich, cmentarz kościelny z drzewostanem i ogrodzeniem oraz dzwonnica,

wraz z gruntem pod budynkiem. Zespół kościelny położony jest w centrum wsi Podedwórze, przy skrzyżowaniu dróg powiatowych Rudno-Mosty, Łyniew-Kodeniec.

- Kościół wzniesiony w stylu klasycystycznym, murowany z cegły, otynkowany. Wybudowany w latach 1805 – 1811. Jego fundatorami byli Józef Szlubowski oraz jego synowie Ignacy i Jan. W podziemiach kościoła natomiast złożone są szczątki Generała Kościuszkowskiego Filipa Haumana. Teren kościoła otoczony jest rzędem drzew.
- Nagrobek Józefa i Joanny Szlubowskich znajduje się na cmentarzu przykościelnym i został odgradzony metalową barierką.
- Cmentarz przykościelny z drzewostanem ogrodzony ogrodzeniem z murowanych słupków i metalowych przęseł.

Rejestr zabytków nr A/652.

Fot. 1 Kościół pw. Zwiastowania NMP zwany „Białym” w Podedwórz

2. ZESPÓŁ KOŚCIELNY

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z otaczającym drzewostanem. Kościół wybudowany został w latach 1911 – 1914. Zaprojektowany przez wybitnego architekta, Stefana Szyllera z Warszawy w stylu neogotyckim. Fundatorami byli mieszkańcy parafii Opole oraz właściciel folwarku Antopol -Henryk Zalewski.

Rejestr zabytków nr A/227.

Fot. 2 Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego zwany „czerwonym” w Podedwórzcu

3. **MUROWANA KAPLICZKA** barokowa z rzeźbą Jezusa Frasobliwego pochodząca z 1646 roku. Jest to najstarsza w powiecie parczewskim i jednocześnie jeden z najstarszych na całej Lubelszczyźnie obiekt małej architektury sakralnej.

Rejestr zabytków nr A/1687.

Fot. 3 Kapliczka Jezusa Frasobliwego z 1646 r. „Święty Jan” w Podedwórz

6.2. Wykaz obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Ponadto część gminy znajduje się w strefie pośredniej ochrony konserwatorskiej. Obiekty zabytkowe objęte strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej figurujące w ewidencji dóbr kultury województwa lubelskiego:

1. Pozostałości założenia parkowego, 2 poł. XIX w. Antopol.
2. Pozostałości założenia parkowego, ok. XIX w m. Mosty.
3. Cmentarz rzym.- kat., pocz. XX w. m. Opole.
4. Cmentarz prawosławny, 1 poł. XX w. Hołowno.

6.3. Zabytki ruchome.

Na terenie Gminy Podedwórze zabytki ruchome to wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

6.4. Zabytki archeologiczne.

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy będący tym wytworem. Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą ziemię. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych, cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności człowieka wraz z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla archeologów, którzy badając je odtwarzają przeszłość, dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione stanowiska, dla młodzieży szkolnej, która poznaje dzieje ludzkości odwiedzając wystawy muzealne, dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej kultury i związku emocjonalnego z regionem.

6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych.

Gmina Podedwórze należy do stosunkowo bogatych pod względem odkrytych zabytków kultury materialnej i śladów osadnictwa pradziejowego. Największe skupiska stanowisk archeologicznych zlokalizowane są w Podedwórzcu, Opolu, Mostach, Rusiłach, Hołownie i Zaliszczu.

Poniżej tabela prezentująca zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Podedwórze.

Wykaz stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy Podedwórze

Lp.	Miejscowość	Nr. stan w miejscowości	Obszar AZP	Nr. stan. na obszarze
1	Antopol	1	68-88	4
2	Antopol	2	69-88	31
3	Antopol	3	69-87	32
4	Antopol	4	69-87	33
5	Antopol	5	69-87	34

6	Bojary	1	68-88	2
7	Dębów	1	68-88	13
8	Dębów	2	68-88	14
9	Dębów	3	68-88	15
10	Grabówka	1	68-88	7
11	Hołowno	1	68-87	65
12	Hołowno	2	69-87	4
13	Hołowno	3	69-87	5
14	Hołowno	4	69-87	6
15	Hołowno	5	69-87	7
16	Hołowno	6	69-87	8
17	Hołowno	7	69-87	9
18	Hołowno	8	69-87	10
19	Hołowno	9	69-87	11
20	Hołowno	10	69-87	12
21	Hołowno	11	69-87	13
22	Hołowno	12	69-87	14
23	Hołowno	13	69-87	15
24	Hołowno	14	69-87	16
25	Hołowno	15	69-87	17
26	Hołowno	16	69-87	18
27	Hołowno	17	69-87	19
28	Hołowno	18	69-87	20
29	Hołowno	20	69-87	22
30	Hołowno	21	69-87	23
31	Hołowno	22	69-87	24
32	Hołowno	23	69-87	25
33	Hołowno	24	69-87	26
34	Hołowno	25	69-87	27
35	Hołowno	26	69-87	28
36	Hołowno	27	69-87	29
37	Hołowno	28	69-87	30
38	Hołowno	29	69-87	56

39	Kaniuki	1	69-87	35
40	Kaniuki	2	69-87	36
41	Kaniuki	3	69-87	37
42	Kaniuki	4	69-87	38
43	Kaniuki	5	69-87	39
44	Kaniuki	6	69-87	40
45	Kaniuki	7	69-87	41
46	Kaniuki	8	69-87	42
47	Nowe Mosty	1	68-88	8
48	Nowe Mosty	2	68-88	9
49	Mosty	1	68-88	10
50	Mosty	2	68-88	11
51	Mosty	3	68-88	12
52	Mosty	1	69-88	4
53	Mosty	2	69-88	5
54	Mosty	3		6
55	Mosty	4	69-88	7
56	Mosty	5	69-88	8
57	Mosty	6	69-88	9
58	Niecielin	1	68-88	1
59	Niecielin	2	68-88	6
60	Opole	10	68-87	60
61	Opole	11	68-87	67
62	Opole	2	68-87	47
63	Opole	3	68-87	48
64	Opole	4	68-87	49
65	Opole	5	68-87	50
66	Opole	6	68-87	52
67	Opole	7	68-87	53
68	Opole	8	68-87	54
69	Opole	9	68-87	55
70	Piechy	1	68-87	51
71	Piechy	2	68-88	3

72	Piechy	3	68-88	5
73	Podedwórze	1	68-87	15
74	Podedwórze	10	68-87	14
75	Podedwórze	11	68-87	15
76	Podedwórze	12	68-87	16
77	Podedwórze	13	68-87	17
78	Podedwórze	14	68-87	18
79	Podedwórze	15	68-87	19
80	Podedwórze	16	68-87	20
81	Podedwórze	17	68-87	21
82	Podedwórze	18	68-87	22
83	Podedwórze	19	68-87	23
84	Podedwórze	2	68-87	6
85	Podedwórze	20	68-87	24
86	Podedwórze	21	68-87	25
87	Podedwórze	22	68-87	26
88	Podedwórze	23	68-87	27
89	Podedwórze	24	68-87	28
90	Podedwórze	25	68-87	29
91	Podedwórze	26	68-87	39
92	Podedwórze	27	68-87	37
93	Podedwórze	28	68-87	38
94	Podedwórze	29	68-87	39
95	Podedwórze	3	68-87	7
96	Podedwórze	30	68-87	40
97	Podedwórze	31	68-87	41
98	Podedwórze	32	68-87	42
99	Podedwórze	33	68-87	43
100	Podedwórze	34	68-87	44
101	Podedwórze	35	68-87	45
102	Podedwórze	36	68-87	46
103	Podedwórze	37	68-87	56
104	Podedwórze	38	68-87	57

105	Podedwórze	39	68-87	58
106	Podedwórze	4	68-87	8
107	Podedwórze	40	68-87	59
108	Podedwórze	41	68-87	61
109	Podedwórze	42	68-87	62
110	Podedwórze	43	68-87	63
111	Podedwórze.	44	68-87	64
112	Podedwórze	5	68-87	9
113	Podedwórze	6	68-87	10
114	Podedwórze	7	68-87	11
115	Podedwórze	8	68-87	12
116	Podedwórze	9	68-87	13
117	Rusiły	1	68-87	32
118	Rusiły	2	68-87	33
119	Rusiły	3	68-87	34
120	Rusiły	4	68-87	35
121	Rusiły	5	68-87	36
122	Rusiły	6	68-87	66
123	Rusiły	7	68-87	68
124	Rusiły	8	68-87	69
125	Rusiły	9	68-87	70
126	Rusiły	10	68-87	71
127	Rusiły	11	68-87	72
128	Rusiły	12	68-87	61
129	Zaliszcze	4	69-87	43
130	Zaliszcze	5	69-87	44
131	Zaliszcze	6	69-87	45
132	Zaliszcze	7	69-87	46
133	Zaliszcze	8	69-87	47
134	Zaliszcze	9	69-87	48
135	Zaliszcze	10	69-87	49
136	Zaliszcze	11	69-87	50
137	Zaliszcze	12	69-87	51

138	Zaliscze	13	69-87	52
-----	----------	----	-------	----

6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych - uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy położony jest w pasie nizin środkowopolskich, na obszarze Polesia Zachodniego.

W średniowieczu tereny te były pokryte bagnami i w znacznym stopniu zalesione. Duże kompleksy leśne i bagna jeszcze w XIX w. znajdowały się na południe od miejscowości Mosty, mniejsze skupiska leśne zajmowały tereny położone na północ od Zaliscza i na północny – zachód od Grabówki. Zachodnią granicę gminy wyznacza podmokła dolina rzeki Zielawy, w okresie powojennym poddana melioracji w związku z budową kanału Wieprz-Krzna.

Osadnictwo na tych terenach początkami sięga odległej epoki kamienia, jego szczególnie rozwój nastąpił w XI-XIII w. Obecnie istniejąca sieć wsi wykształciła się w okresie późnego średniowiecza. Do miejscowości o najstarszej metryce należą Opole i Rusiły (wzmianka XV w.), Mosty, Hołowno, Zaliscze, Grabówka wzmiankowane są w 2 połowie XVI w.

Główną osią osadnictwa jest rzeka Zielawa. Na stokach i krawędziach jej doliny zlokalizowano liczne stanowiska archeologiczne o różnej chronologii. Uzupełnieniem sieci osadniczej jest łańcuch osad ciągnący się wzdłuż drobnych cieków będących dopływami rzeki Zielawy. Takie położenie osiedli mieszkalnych było niezwykle praktyczne. Rzeka dawała wodę, żywność, sprzyjała dostępności terenu dla celów gospodarczych wspomagając jednocześnie obronność terenu jak również była doskonałym szlakiem komunikacyjnym.

Takie warunki terenowe sprzyjały różnemu charakterowi osadnictwa. Umożliwiały prowadzenie gospodarki zbieracko-łowieckiej jak również hodowlano-uprawowej. Szerokie rozlewiska były dogodnym terenem łowieckim, natomiast niewielkie wyniesienia wśród podmokłych terenów jak również stosunkowo łagodne stoki doliny rzecznej mogły być wykorzystywane dla celów uprawowych. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane w trakcie badań powierzchniowych AZP reprezentują więc wszystkie okresy pradziejów.

Stosunkowo słabo jest potwierdzone osadnictwo epoki kamienia. Zaledwie jedno stanowisko posiada chronologię mezolityczną, pozostałe 15 zaś mogą posiadać chronologię późniejszą. Lepiej się ma rozpoznanie epoki brązu reprezentowanej przez dwie kultury: trzciniecką (5 stanowisk) i łużycką (9 stanowisk). Kultura łużycka trwa do wczesnej epoki żelaza i taka chronologia kultury łużyckiej jest uchwytne na tym terenie. Elementy związane z epoką żelaza jednak bez określenia kulturowego uchwytne są jeszcze na 8 stanowiskach. Stosunkowo liczne (11 stanowisk) są stanowiska z młodszego okresu przed rzymskiego i okresu

rzymskiego związane głównie z kulturą przeworską. Stanowiska o takiej chronologii zlokalizowane są głównie wzdłuż drobniejszych cieków wpadających do rzeki Zielawa. Zdecydowana większość stanowisk wiąże się jednak z okresem wczesnego średniowiecza (30 stanowisk) związanych głównie z okresem XI-XIII w. Jest to okres rozwijającej się państwowości. Skupisko stanowisk z tego okresu może świadczyć o istnieniu tutaj Opoli wczesnośredniowiecznego, co może mieć również swoje potwierdzenie w nazwie miejscowości. Nie znany jest co prawda na tym terenie centralny ośrodek opolny, jednak istnieją informacje o domniemanym grodzisku wczesnośredniowiecznym w miejscowości Kaplonosy w sąsiedniej gminie. Z okresem plemiennym wczesnego średniowiecza można natomiast wiązać zaledwie kilka stanowisk. Osadnictwo kontynuowane było również i w okresie późnego średniowiecza jednak należy przypuszczać iż sieć wsi istniejących obecnie w większości nie jest bezpośrednio związana z osadnictwem wczesnośredniowiecznym, tylko z lokowaniem wsi w okresie późnego średniowiecza i nowożytności. Przy wyznaczaniu stref obserwacji oraz ochrony archeologicznej należy się posłużyć rozplanowaniem stanowisk archeologicznych. Mają one stosunkowo dużą wartość poznawczą i dlatego powinny być objęte ochroną archeologiczną. Należy również pamiętać, iż mamy do czynienia jedynie z rozpoznaniem powierzchniowym, w ramach którego nie jest możliwe całkowite rozpoznanie zasobów archeologicznych. Aby to ułatwić w przyszłości oraz w celu ochrony stanowisk punktowych i posiadających słabe rozpoznanie pomocne będzie stworzenie stref obserwacji archeologicznej, będących w większości rozszerzeniem i uzupełnieniem stref ochrony archeologicznej.

6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem wraz z rozwojem techniki, działalnością przemysłową, gospodarczą i rolniczą rośnie stopień zagrożenia. Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim inwestycje budowlane, budowa dróg, sieci wodociągowych i kanalizacyjnych oraz eksploatacja zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej. Obszar gminy Podedwórze nie jest zasobny w surowce mineralne.

W sposób niezorganizowany i tylko dla potrzeb lokalnych eksploatowane są wodnolodowcowe piaski i żwiry.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

7.1. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy zostało uchwalone przez Radę Gminy Uchwałą Nr IV/19/2002 r. z dnia 30 grudnia 2002 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych

Gmina Podedwórze należy do rolniczego obszaru północnego (V rejon parczewsko - radzyńsko - łukowski). Wiodącą funkcją gminy jest rolnictwo. Obszar gminy cechuje wysoki udział użytków rolnych i znaczący udział użytków zielonych. Jako kierunek rozwoju rolnictwa wskazuje się rozwój rolnictwa zintegrowanego polegający na wykorzystaniu czynników środowiskowych i biologicznych, gdzie dopuszcza się stosowanie tylko niektórych pestycydów ograniczając je do minimum. Głównym celem rolnictwa zintegrowanego jest dbałość o jakość i biologiczną aktywność gleby. Północno-wschodnia część gminy objęta jest priorytetem zalesień celem przeciwdziałania powstawania gruntów marginalnych i kształtowania regionalnej sieci ekologicznej. W planie zagospodarowania przestrzennego województwa uznaje się za zasadne objęcie statusem ochronnym rzeki Zielawy - dopływu Krzny, znajdującej się w zlewni wód powierzchniowych w jednostce bilansowej Z 14. Na terenie gminy znajdują się kompleksy użytków rolnych wskazane do pilnych nawodnień. We wschodniej części gminy Podedwórze położony jest zbiornik Mosty o istotnym znaczeniu w rozwoju retencji województwa. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego regionu do wiodących zadań należy stworzenie warunków ochrony i promowania dziedzictwa kulturowego, jako platformy spotkania dwóch najważniejszych kulturowych tradycji europejskich - Wschodu (bizantyjskiej) i Zachodu (łacińskiej). Przez obszar gminy przebiega szlak przenikania kultur (Wschód – Zachód) jak również dwa korytarze ekologiczne o randze krajowej i regionalnej: doliny Hanny - Zielawy - Piwonii, łączący Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu z Poleskim Obszarem Chronionego Krajobrazu, doliny Zielawy - Muławy - Kanału Partyzanackiego, łączący projektowany Bialskopodlaski Obszar Chronionego Krajobrazu

z projektowanym Parkiem Krajobrazowym Lasy Włodawskie. Korytarze ekologiczne obejmuje się ochroną planistyczną, ustanawiając wymóg zachowania i kształtowania ich drożności ekologiczno-przestrzennej. Elementem Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET - PL na terenie gminy jest obszar węzłowy obejmujący biocentra i strefy buforowe. Biocentra stanowią obszary nagromadzenia największych walorów przyrodniczych i otoczone są strefami buforowymi. Strefy buforowe określają zasięg przestrzennych powiązań funkcjonalnych, biotycznych i abiotycznych w całym obszarze węzłowym, stanowią one teren działań ochronnych i optymalizacji form gospodarowania w celu zachowania istniejących i przywrócenia utraconych wartości przyrodniczych. Na terenie gminy istnieje faunistyczny rezerwat przyrody Warzewo o powierzchni 58,25ha. Do obszaru Natura 2000 należy Zbiornik retencyjny Podedwórze obejmujący powierzchnię 283,7ha wraz z otaczającymi go terenami oraz Uroczysko Mosty Zahajki do którego należy zbiornik retencyjny Mosty o pow. 390ha.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.

Gmina Podedwórze posiada miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązujący plan zagospodarowania przestrzennego został przyjęty uchwałą Nr XI/59/2003 Rady Gminy Podedwórze z dnia 29 grudnia 2003 r. i zawiera zapisy uwzględniające ochronę wartości krajobrazu kulturowego.

A. Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej - założenia systemu ochrony.

Strefa ta obejmuje obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków woj. Lubelskiego. Główną zasadą obowiązującą na tym obszarze jest ochrona i konserwacja zabytkowych obiektów (założeń) w układzie kompozycyjnym i substancji architektonicznej, z dopuszczeniem przekształceń mających na celu rewaloryzację bądź modernizację w oparciu o badania interdyscyplinarne - zatwierdzone przez służbę konserwatorską.

Na obszarze strefy i w odniesieniu do obiektów indywidualnie wpisanych do rejestru wszelka działalność inwestycyjna i budowlana wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

B. Strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej (planistycznej) - założenia systemu ochrony.

Strefa ta odnosi się do obiektów zabytkowych proponowanych do objęcia ochroną w planie miejscowym. Ochrona polega na usankcjonowaniu ich w strukturze planu zagospodarowania przestrzennego gminy oraz określenie zasad i działań, które zapewniają prawidłową ochronę i funkcjonowanie obiektu (obszaru) zabytkowego. W strefie ochrony konserwatorskiej

szczegółowe wytyczne konserwatorskie dla działań inwestycyjnych uzgadniane są przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – na etapie ustalania warunków realizacji inwestycji.

C. Strefa ochrony planistycznej zabytków archeologicznych.

Na obszarach koncentracji stanowisk archeologicznych, do których należą punkty osadnicze - ślady pradziejowego i średniowiecznego osadnictwa, odkryte podczas badań powierzchniowych AZP, główną zasadą winna być ich ochrona - w zakresie i formie uzależnionej od układu i koncentracji. W obrębie stanowiska archeologicznego wszelkie prace ziemne wymagają przeprowadzenia przed inwestycyjnych badań archeologicznych oraz uzyskania zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W czasie prowadzenia robót budowlanych, osoba kierująca tymi pracami w razie znalezienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku (np. naczynia ceramiczne, szklane, kafle, narzędzia z kamienia i metalu, fragmenty murów) jest obowiązana powiadomić władze konserwatorskie i gminne oraz wstrzymać prace i zabezpieczyć odkryte przedmioty do chwili wydania odpowiednich zarządzeń.

7.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Na terenie gminy utworzony został faunistyczny wodno-torfowiskowy rezerwat przyrody „Warzewo”. Obejmuje on obszar bagna śródpolnego w obrębie wsi Rusiły i Opole o pow. 58,25ha. W rezerwacie występuje 60 gatunków ptaków, w tym 25 gatunków lęgowych, 10 prawdopodobnie lęgowych, 21 regularnie zalatujących oraz zatrzymujących się w okresie wiosennych i jesiennych migracji, a także 4 gatunki notowane jako przelotne. Celem ochrony jest zachowanie niewielkiego kompleksu bagien śródpolnych, a zwłaszcza ochrona bogatej i interesującej pod wieloma względami awifauny tego obszaru.

Na terenie gminy występują obszary Natura 2000; ostoja na zbiorniku Mosty-Zahajki, jak również obszar zbiornika Podedwórze-Paszenki wraz z przyległymi terenami.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy:

- obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Zespół kościelny: kościół pw. Zwiastowania NMP (wraz z ruchomościami), nagrobek Szlubowskich, cmentarz kościelny z drzewostanem i ogrodzeniem oraz dzwonnica, wraz z gruntem pod budynkiem. Zespół kościelny położony jest centrum wsi Podedwórze, obok skrzyżowania dróg powiatowych Rudno-Mosty, Łyniew-Kodeniec. Kościół wzniesiony w stylu klasycystycznym w latach 1805-1811 w miejsce świątyni drewnianej. Fundatorami byli Józef Szlubowski i jego synowie Ignacy i Jan. Obiekt murowany z cegły, otynkowany. Kościół założony na planie wydłużonego prostokąta. W korpusie nawa z wyodrębnioną pozorną absydą kolumnową, za którą znajduje się prostokątny przedsionek, a po bokach kwadratowe pomieszczenia zakrystii i skarbcza, z lożami na piętrze. W masywie fasady wbudowana kruchta z dwiema kolistymi lokalnościami po bokach i chórem muzycznym na piętrze. Wokół nawy pełne belkowanie, powyżej strop z fasetą. Bryła nakryta dachem trójpołaciowym. Fasada poprzedzona czterokolumnowym portykiem toskańskim z belkowaniem zwieńczonym trójkątnym przyczółkiem. Ponad portykiem attyka zwieńczona szczytem uskokowym. W podziemiach kościoła spoczywają szczątki generała kościuszkowskiego Filipa Haumana. Teren cmentarza przykościelnego ogrodzony ogrodzeniem w formie murowanych słupków i metalowych pręseł. Teren kościoła otoczony jest rzędem drzew. Na cmentarzu przykościelnym znajduje się nagrobek fundatorów świątyni – Józefa i Joanny Szlubowskich, wzniesiony w 1807r. przez Jana i Ignacego Szlubowskich na cześć rodziców. Nagrobek został wygradzony metalowym ogrodzeniem. W obrębie cmentarza w ogrodzeniu od strony zachodniej znajduje się murowana dzwonnica wybudowana w 1811 roku. Dzwonnica założona na planie prostokąta, dwukondygnacyjna. Kondygnacja górna węższa od dolnej, z półkoliście zwieńczonymi prześwitami w każdej elewacji, nakryta dachem czterospadowym.

Kościół rzymskokatolicki, parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z otaczającym drzewostanem. Kościół położony we wschodniej części wsi Podedwórze. Wybudowany został w latach 1911 – 1914 zaprojektowany przez wybitnego architekta, Stefana Szyllera z Warszawy, w stylu neogotyckim. Fundatorami byli mieszkańcy parafii Opole, oraz właściciel folwarku Antopol – Henryk Zalewski. Kościół założony

na planie wydłużonego prostokąta z prostokątnym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium, z dwoma zakrystiami po bokach. Na styku naw bocznych i zakrystii wieżyczki na rzucie koła. Od frontu masyw wieżowy z kruchłą na środku, kwadratową wieżą w narożniku południowo-zachodnim, kwadratową podstawą wieżyczki w narożniku południowo-wschodnim Korpus trójnawowy. Nawa główna otwarta do naw bocznych ostrołukowymi arkadami wspartymi na filarach

z wiązkami kolumnienek. Prezbiterium oddzielone od nawy ostrołukową arkadą tęczową. Nad zakrystiami emporia. Nad nawami sklepienia krzyżowo-żebrowe z gurtami. W prezbiterium sklepienie gwiazdziste. Korpus nawowy nakryty dachem dwuspadowym. Prezbiterium nieco niższe nakryte dachem pięciopłóciowym. Ściany zewnętrzne kościoła oskarpowane. Narożniki północne korpusu z cylindrycznymi wieżyczkami nakrytymi dachami stożkowymi, między nimi szczyt krenelażowy. Przy południowo-wschodnim narożniku fasady wieżyczka prostopadłościenna nakryta dachem ostrosłupowym. Wieża główna czterokondygnacyjna nakryta ostrosłupowym hełmem, u podstawy którego na narożnikach umieszczone sterczyny – małe hełmy ostrosłupowe. W fasadzie między wieżami szczyt krenelażowy.

Murowana kapliczka barokowa z rzeźbą Jezusa Frasobliwego pochodząca z 1646 roku. Jest to najstarsza w powiecie parczewskim i jednocześnie jeden z najstarszych na całej Lubelszczyźnie obiekt małej architektury sakralnej. Kapliczka, zwana „Świątym Janem” usytuowana jest w centrum Podedwórza na rozwidleniu dróg. W 2024 roku otrzymano z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie informację o istnieniu publikacji Zygmunta Glogera pt.: „Encyklopedia

staropolska ilustrowana”, wydanej w 1902 r. zawierającej ilustrację tego obiektu. W związku z tym zalecono, aby podczas planowanych prac konserwatorskich i restauratorskich przy kapliczce przywrócić wygląd obiektu do formy z 1902 roku. Wówczas kapliczka wyniesiona była na wyższym niż ma to miejsce obecnie cokole, powyżej którego znajdował się profilowany gzyms. Aktualnie tenże gzyms znajduje się zaledwie kilkanaście centymetrów na poziomem gruntu.

- obiekty i obszary ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Antopol

Zespół dworsko-parkowy, XIX w., - do chwili obecnej z parku krajobrazowego zachował się układ drożny, stawy(zarośnięte), pozostałości zabytkowego drzewostanu, w tym aleje obrzeżne oraz rów (zagłębienie terenu) – wyznaczające granice parku.

Hołowno

Cmentarz prawosławny, I połowa XX w.

Mosty

Zespół dworsko-parkowy, XIX w.,- zespół posiada zachowane elementy dawnej kompozycji; podjazd z gazonem, miejsce po stawach, pozostałości zabytkowego drzewostanu, w tym aleja przy południowej części założenia, podwórze gospodarcze z budynkiem dawnej obory murowano-drewnianej. Ponadto w obrębie parku, w jego północno-wschodniej części zlokalizowany jest budynek gospodarczy, murowany z czerwonej cegły. W miejscu dawnego

dworu znajduje się budynek parterowy, z gankiem od frontu, przykryty dachem 4-ro spadowym.

Podedwórze

Cmentarz rzymskokatolicki, XIX w.

9. Obszar największego zagrożenia dla zabytków w gminie.

Gmina Podedwórze posiada opracowany plan zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt. 4 dodatkową formę ochrony w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w wojewódzkiej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwoleń na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Wśród istotnych zagrożeń wymienić trzeba również indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które dla człowieka będącego ich nosicielem są wyznacznikiem działań skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Przejawia się to w dowolnym przerabianiu, poprawianiu budynków z naruszeniem wszelkich zasad, którym poddana jest substancja zabytkowa. Likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej i drzwiowej, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych typu blacha dachówkowa, okien z PCV oraz ocieplanie płytami styropianowymi, prowadzi do degradacji pojedynczych obiektów, a także całych obszarów starej zabudowy.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworsko-parkowe. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych prowadzi do ich niszczenia i skrajnego zaniedbania. Dlatego też Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia brak wiedzy związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkującym niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami. Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT. Jest ona narzędziem diagnostycznym, opartym o zestawienie takich cech jak:

- Strengths – silne strony,
- Weaknesses – słabe strony,
- Opportunities – szanse,
- Threats – zagrożenia.

MOCNE STRONY

- a) posiadanie opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego gminy,
- b) położenie gminy na obszarze o wysokich walorach przyrodniczo- krajobrazowych,
- c) bardzo dobrze zachowane obiekty sakralne o znaczącej wartości kulturowej.

SŁABE STRONY

- a) brak świadomości społecznej znaczenia opieki nad zabytkami,
- b) niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych,
- c) nieprofesjonalnie prowadzone remonty i adaptacje wewnątrz w okresie powojennym, przy użyciu materiałów nie zawsze korespondujących z zabytkowym charakterem,
- d) brak wiedzy na temat źródeł i sposobów pozyskiwania środków na odnowę obiektów zabytkowych wśród właścicieli,
- e) niepełne wykorzystanie walorów turystycznych gminy,

SZANSE

- a) możliwość pozyskiwania środków finansowych na ochronę zabytków z różnych źródeł,

- b) rosnąca rola samorządu lokalnego w systemie ochrony i opieki nad zabytkami,
- c) wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości,
- d) wzrost wartości zabytku jako produktu turystycznego,
- e) rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych nastawionych na ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego,
- f) wykorzystanie Internetu do popularyzacji historii i tradycji regionalnych oraz ochrony zabytków,
- g) edukacja w kierunku poszanowania zabytków i ich prawidłowej ochrony,
- h) wzrost świadomości społeczności lokalnych skutkujący budzeniem się potrzeby upamiętnienia poprzednich pokoleń,
- i) promocja produktów tradycyjnych i regionalnych, wpisanie ich w działania na rzecz potencjału turystycznego,
- j) wzmocnienie tożsamości lokalnej i regionalnej, aktywizacja społeczności lokalnych,

ZAGROŻENIA

- a) brak koncepcji wykorzystania obiektów zabytkowych powodujący ich degradację,
- b) postępująca likwidacja pozostałości po dawnych obiektach dziedzictwa kulturowego,
- c) brak świadomości społecznej wartości historycznych dawnych obiektów,
- d) degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy nie nawiązującej do charakteru regionu,
- e) niedostatecznie rozwinięta edukacja na temat wielonarodowego dziedzictwa historycznego regionu,
- f) zanikanie kultury wiejskiej w obliczu globalizacji kulturowej,
- g) słabe zaangażowanie młodszych pokoleń w kultywowanie tradycji.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

11.1. Gminna ewidencja zabytków.

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. (Dz. U. z 2021r. poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, Gmina Podedwórze w roku 2021 opracowała Gminną Ewidencję Zabytków przyjętą Zarządzeniem Nr 0050.29.2021 Wójta Gminy Podedwórze z dnia 1 czerwca 2021r..

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- a) wykreślenie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które utraciły już cechy zabytkowe, uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- b) uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych obiektów o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- c) uzupełnianie ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji o wszystkich, sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.

Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków to kluczowe działania mające na celu podnoszenie świadomości społecznej na temat wartości dziedzictwa kulturowego i potrzeby jego ochrony. Działania te obejmują informowanie o zagrożeniach, formach ochrony, a także promowanie działań podejmowanych w celu zachowania zabytków dla przyszłych pokoleń. Najważniejsze działania w zakresie edukacji i promocji w zakresie ochrony zabytków to m.in. :

- a) włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkole podstawowej prowadzonej przez gminę,
- b) organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- c) udostępnienie Gminnej Ewidencji Zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Gminy Podedwórze na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- d) uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- e) udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- f) współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- g) udział w cyklicznych imprezach - wystawach, targach, festynach historycznych-promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- h) współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

11.2.1. Perspektywy wykorzystania i udostępnienia dziedzictwa archeologicznego.

Podstawą wykorzystania dziedzictwa archeologicznego jest wcześniejsze rozeznanie aktualnego stanu posiadania zasobów archeologicznych. Aktualny stan wiedzy o zewidencjonowanych stanowiskach archeologicznych zestawiono w tabeli, w punkcie 6.4.1. Odpowiednio zidentyfikowane stanowiska archeologiczne mogą zostać wyeksponowane jako część krajobrazu kulturowego. Krajobraz kulturowy jest, bowiem wynikiem rozmaitych działań kolejnych pokoleń ludzi zamieszkujących dane miejsce, stąd elementami tego krajobrazu są w równej mierze stanowiska archeologiczne jak i zabytki architektoniczne.

Ważnym elementem ochrony dziedzictwa archeologicznego jest więc położenie nacisku na jego społeczny odbiór. Dziedzictwo chroni się i konserwuje dla dobra ogółu, a nie tylko wąskiej grupy naukowców. Stąd konieczność prezentowania stanowisk archeologicznych czy wyników prowadzonych badań wykopaliskowych szerokiej społeczności. Dziedzictwo archeologiczne i kulturowe zaczęło być postrzegane jako atut i czynnik kreujący, regionalną tożsamość. Przejawem tego zjawiska jest powstawanie na terenie kraju licznych rezerwatów i skansenów archeologicznych, budowa replik łodzi oraz setki organizowanych każdego roku imprez z zakresu tzw. „archeologii żywej”, w postaci festiwali kultury słowiańskiej, skandynawskiej, gockiej, średniowiecznych turniejów rycerskich, warsztatów rzemiosła i archeologii eksperymentalnej, przeglądów muzyki dawnej, teatrów odtwarzających obrzędy, jak i rekonstrukcji historycznych bitew i wydarzeń, organizacji edukacyjnych imprez plenerowych, programów edukacyjnych, a także rekonstrukcji wirtualnych,. Wszystkie powyższe działania w sposób istotny promują regiony, podnoszą ich atrakcyjność turystyczną, wpływają na rozwój kultury i gospodarki.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego obejmują szeroki zakres aktywności, od podnoszenia świadomości społecznej po konkretne prace konserwatorskie i prawne regulacje. Kluczowe jest podnoszenie świadomości na temat wartości dziedzictwa, edukacja i zaangażowanie społeczne, a także skuteczne zarządzanie i ochrona prawna zabytków. Istotne w tym zakresie jest:

- a) informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- b) udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie, lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie stanowiących własności gminy,
- c) rozważenie możliwości wprowadzenia ulg podatkowych dla właścicieli obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami w gm. Podedwórze można osiągnąć poprzez realizację projektów, które angażują lokalną społeczność w prace konserwatorskie, edukację w zakresie dziedzictwa kulturowego, oraz rozwój turystyki opartej na zabytkach. Ważne jest, aby te działania były zgodne z lokalnym planem opieki nad zabytkami i uwzględniały specyfikę obszarową gminy np.:

- a) wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- b) promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo,
- c) prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych założeniach zieleni,
- d) współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądanych zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art.87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzenia co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez Radę Gminy. Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną następujące kryteria oceny realizacji programu:

- a) procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- b) wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność Gminy,

- c) wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo - konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- d) wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- e) liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- f) liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- g) liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- h) liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- i) liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- j) liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

- a) Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określają art.71-83 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r., poz. 1292 z późn. zm.).

Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 30 września 2024 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane wpisane do rejestru zabytków (Dz.U. z 2024r. poz. 1462).

Program operacyjny DZIEDZICTWO KULTUROWE realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów.

Witryna internetowa: www.mkidn.gov.pl

- b) Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje udzielane na remonty i konserwację obiektów sakralnych w zakresie wykonywania podstawowych prac zabezpieczających obiekt (bez wystroju i wyposażenia).

Witryna internetowa: www.mswia.gov.pl

- c) Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Lublinie

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Lubelski. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Witryna internetowa: <https://wkz.lublin.pl/>

- d) Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie

Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa lubelskiego określone zostały w uchwale Nr **LIII/757/2023** Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 11 grudnia 2023r. (Dz. Urz. Woj. Lub. Z 2023r. poz. 7770).

Witryna internetowa: <https://edziennik.lublin.uw.gov.pl/legalact/2023/7770/>

- e) Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Lublinie

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody.

Witryna internetowa: <https://www.wfos.lublin.pl/>

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczania można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.